

TIJD VAN GISTING

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 22

AUGUST STRINDBERG

TIJD VAN GISTING

DE ONTWIKKELING VAN EEN ZIEL
[1868-1872]

VERTAALD DOOR
MARGUÉRITE E. TÖRNQVIST-VERSCHUUR

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Eerste druk, 1973
Tweede druk, 1985

Copyright Nederlandse vertaling © 1973, 1985
B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: Jäsningstiden (1886)

ISBN 90 295 4746 4

INHOUD

- 1 In de voorhof (1867) 7
- 2 Daarbeneden en daarboven (1867-68) 34
- 3 De dokter (1868) 79
- 4 Voor het scherm (1869) 96
- 5 Hoe hij aristocraat wordt (1869) 109
- 6 Achter het scherm (1869) 122
- 7 Hij wordt schrijver (1869) 133
- 8 Het genootschap Runa (1870) 141
- 9 In de boeken en op de planken (1870) 169
- 10 Zerrissen (1870) 179
- 11 Idealisme en realisme in 1871 (1871) 194
- 12 De beschermeling van een koning (1871) 230
- 13 Ontbinding (1872) 242

1/IN DE VOORHOF

(1867)

De stoomboot is Flottsund en de Domkerk voorbijgevaren; het Gustavianum, de universiteit, en Carolina, de universiteitsbibliotheek, doemen op. 'Nu zal er pas echt met stenen gegooid worden!' roept een der vrienden uit, denkend aan het straatrumoer van '64. Nu pas echt! De vrolijke stemming na lunch en punch gaat in rook op; men voelt dat er ernst in de lucht zit en dat de strijd gaat beginnen. Niemand belooft elkaar eeuwige vriendschap, en van hulp en bijstand wordt niet gerept. De jeugd is ontwaakt uit de roes van de romantiek. Men weet dat ieder bij de loopplank zijns weegs zal gaan; nieuwe belangen zullen de kudde uiteendrijven die door het klaslokaal bijeengehouden werd, de wedloop zal banden verbreken, en alles zal vergeten zijn. Nu zal er pas echt met stenen gegooid worden!

Johan huurde samen met zijn vriend Fritz een kamer in de Kloostersteeg. Er stonden twee bedden, twee tafels, twee stoelen en een kast. Ze betaalden er dertig kronen per semester, dat wil zeggen vijftien kronen per persoon. Het middagmaal werd door de werkster gehaald en kostte twaalf kronen per maand ofte wel zes kronen per persoon. 's Morgens en 's avonds namen ze genoegen met een glas melk en een boterham. Dat was alles. Hout kochten ze op de markt bij een boer voor vier kronen per halve vim. En Johan kreeg van huis een mandfles gevuld met petroleum

mee, en hij mocht zijn vuile was naar Stockholm sturen. Hij had nu tachtig kronen in zijn tafella liggen en daar moest hij het gehele semester van rond zien te komen.

Het was een nieuwe, vreemde samenleving waarin hij zijn intree deed, en alles was er anders dan anders. Het was een wereldje op zich met privileges net als in het oude Ridderhuis en met een eigen forum. Maar het was er kleinsteeds. En je rook er de boersheid. Alle professoren waren boeren, niet één kwam er uit Stockholm. De huizen en de straten waren er net als in Nyköping. En hierheen was het hoofdkwartier der beschaving verlegd, hoewel de regeerders toch heel goed wisten dat de hoofdsteden de grote beschavingscentra waren.

De studenten werden in dit stadje tot de aanzienlijken gerekend, terwijl de burgers er vol minachting 'ploerten' genoemd werden. De wet van de burgers had op de studenten nog geen vat, die waren daarboven verheven. Ruiten ingooien, omheiningen neertrappen, de politie slaan, de openbare rust verstoren, het eigendomsrecht van anderen schenden, dit alles was toegestaan want er volgde geen straf op; in het allerergste geval een terechtwijzing, meer niet, want de oude Carcer van het kasteel werd niet meer gebruikt. Zelfs bij het vervullen van de militaire dienst waren de studenten geprivilegieerd: ze vormden een aparte groep en droegen een speciaal, eigen uniform. Zodoende werden ze dus systematisch tot aristocraten opgevoed, tot een nieuwe ridderstand die in de plaats van het oude Ridderhuis zou treden. Wat een vergrijp was voor een 'ploert' was voor studenten spel en grap. Daarbij kwam dat zij nu allen in hogere regionen vertoefden na de zangerstocht naar Parijs, vanwaar de deelnemers zegevierend waren teruggekeerd.

Hij zou nu gaan studeren, in de hoop zijn doctoraal te halen, maar hij bezat geen enkel boek.

'Het eerste semester moet je je oriënteren,' kreeg hij te horen. Hij ging dus een kijkje nemen op de club van zijn provincie. Die provincieclubs voor studenten waren overblijfselen uit de tijd waarin de provincies min of meer apart bestuurd werden, ja, ze waren zelfs zo antiek, dat de geannexeerde provincies Skåne, Halland en Blekinge niet eens door clubs vertegenwoordigd waren.

Zo'n club was eigenlijk niets anders dan een goed georganiseerde maatschappij, ingedeeld in klassen, waarbij leeftijd en twijfelachtige merites een grotere rol speelden dan werkelijke verdiensten. In de almanak stond het woord 'nobilis' nog gedrukt achter de naam van een adellijk persoon. Er waren alle mogelijke manieren waarop men zich in deze clubs kon doen gelden. Met behulp van een adellijke naam, relaties, verwantschap, geld, talent en waaghalzerij en soms ook gewoon slimheid; maar dit laatste was niet altijd zo gemakkelijk, daar men er met sceptische en vaak verstandige jongelui te doen had.

Tijdens zijn eerste clubavond deed Johan alle mogelijke ontdekkingen. Hij zag er een grote hoeveelheid oude klasgenoten uit de Klara-school maar ontweek hen en zij hem. Hij was er immers gedeserteerd en had een vluggere weg gekozen via het privé-gymnasium, terwijl zij de openbare scholen van a tot z doorlopen hadden. Ze waren allemaal wel correct maar wat onvolgroeid, vond hij. Fritz daarentegen sloot zich meteen bij de aristocraten aan, liet zich overal voorstellen, bewoog zich gemakkelijk en had het er best naar de zin.

Toen ze 's nachts naar huis gingen vroeg Johan wie die snob was met zijn fluwelen jasje en een Benoitonkraag waarop stijgbeugeltjes geschilderd stonden. Fritz antwoordde dat het helemaal geen snob was en dat het bekrompen was de mensen naar hun kleren te beoordelen, of die nu

kostbaar waren of van een al te eenvoudige snit. Johan was te veel proletariër om dit te kunnen en willen begrijpen. Fritz verzekerde hem dat er echt niets op de man aan te merken viel en dat hij bovendien een belangrijke functie in de club bekleedde. Om Johan op stang te jagen voegde hij eraan toe, dat de man in kwestie heel tevreden was met het uiterlijk en het gedrag van de nieuwelingen: ze wisten zich te gedragen, zou hij gezegd hebben. Vroeger zagen de Stockholmers er altijd als gezellen uit als ze hierheen kwamen.—Johan voelde zich gekwetst door deze mededeling en merkte dat er een verwijdering ontstaan was tussen hem en Fritz. Diens vader was molenaarsknecht geweest, maar zijn moeder was van adellijke afkomst. Fritz was net als Johan een zoon van zijn moeder.

De dagen gingen voorbij. Fritz maakte ochtend aan ochtend in rok zijn opwachting bij de professoren; hij wilde jurist worden. Daar zat een carrière in, en juristen waren de enigen die wat praktische kennis vergaarden waarmee ze in het openbare leven terecht konden, de enigen die een inzicht kregen in het maatschappelijk bestel en die contact konden voelen met wat er in het dagelijkse leven voorviel. Zij stonden met hun beide benen op de grond.

Johan had geen rok, geen boeken en geen vrienden.

‘Je mag mijn rok wel lenen,’ opperde Fritz.

‘Nee, want je moet niet denken dat ik die professoren wil gaan flikflooiën,’ zei Johan.

‘Dat vind ik dom van je,’ zei Fritz, en hij had gelijk, want de professoren gaven tenminste enige—zij het ook vage—inlichtingen over hun collegestof. Johan was te trots om zijn successen aan iets anders dan zijn eigen zwoegen te willen danken en zou zich diep beledigd voelen wanneer hij voor vleier aangezien werd. Zou een oude professor niet onmiddellijk door hebben dat hij een wit voetje bij hem tracht-

te te krijgen? Dat hij hem wilde gebruiken? Ondergeschikt zijn aan een meerdere stond voor hem ongeveer gelijk aan vleien. Het was trouwens allemaal zo vaag. De universiteit, die hem steeds voorgespiegeld was als hogeschool van het vrije onderzoek, bleek in de grond van de zaak slechts een exameninstituut te zijn, een school met huiswerk dat overhoord werd, maar waar je slechts via je medestudenten iets over te weten kon komen, daar de professoren het niet als huiswerk wilden beschouwen. Colleges gaven ze alleen maar voor hun fatsoen, omdat ze ervoor betaald werden, maar als je een examen wilde doen moest je altijd eerst naar een repetitor. Johan besloot colleges te gaan volgen omdat die kosteloos waren. Hij begaf zich naar het Gustavianum om daar te luisteren naar de geschiedenis van de filosofie. Tijdens het college-uur, dat drie kwartier duurde, behandelde de professor de inleiding tot de *Ethica* van Aristoteles. Met drie college-uren per week zou hij dus veertig jaar nodig hebben om de geschiedenis van de filosofie door te komen. Veertig jaar, dacht Johan, dat is mij te lang, en daarom ging hij er maar niet meer heen. Het bleek overal hetzelfde te zijn. Er was een lector die *Hendrik VIII* van Shakespeare las en verklaarde en in het Engels van commentaar voorzag voor een publiek van vijf personen. Johan kwam een paar maal luisteren, maar ontdekte dat *Hendrik VIII* pas na tien jaar uit zou kunnen zijn.

Inmiddels begon het hem enigszins duidelijk te worden wat de exameneisen precies inhielden. In de allereerste plaats moest hij in het openbaar een opstel schrijven in het Latijn. Dus nog meer Latijn. Hij had er niet veel zin in. Zijn hoofdvakken waren esthetica en levende talen. Maar de esthetica omvatte de geschiedenis van de architectuur, de beeldhouwkunst, de schilderkunst en de literatuur, en bovendien de esthetische systemen. Voor dit alles zou hij op zich zelf al

een heel leven nodig hebben. De levende talen waren Frans, Duits, Engels, Italiaans en Spaans en daar viel bovendien de vergelijkende taalkunde nog onder. Waar zou hij alle boeken vandaan moeten halen? En voor een repetitor had hij helemaal geen geld. Hij begon maar met de esthetica. Hij had gehoord dat je boeken kon lenen op de club, en toen leende hij daar de delen van Atterboms *Zieners en Skalden* die er toevallig stonden. Helaas behandelden ze alleen Swedenborg en bevatten ze verder slechts de brieven van Thorild.

Ja, maar het was toch zeker niet de bedoeling dat hij dit alles uit zijn hoofd ging leren?

Daar kon niemand hem antwoord op geven.

Swedenborg vond hij niet helemaal goed wijs en Thorilds brieven aan Per Tamm van Dagsnäs lieten hem koud.

Swedenborg en Thomas Thorild waren twee hyperboreïsche Zweden, die in hun land van eenzaamheid met de ziekte 'Grössenwahn' besmet waren, een ziekte die in het zo geïsoleerde Zweden met zijn over een groot oppervlak verspreide kleine volksmassa zeer veel voorkomt en dikwijls uitgebroken is: in de keizersplannen van Gustav Adolf, in de ideeën van Carl x over een Europese grote mogendheid, in het Attilaplan van Carl XII, in de Atlantica-manie van Rudbeck, en tenslotte in de wereldbrand-fantasieën van de hemelbestormers Swedenborg en Thorild. Ze waren bezeten, vond Johan en gooide ze in een hoek. En zulke dingen moest je nu lezen.

Hij begon over zijn situatie na te denken. Wat moest hij in Uppsala doen? In zes jaar zijn doctoraal halen met tachtig kronen op zak? En daarna? Hij dacht nooit erg ver vooruit. Hij had geen toekomstplannen en kwam in zijn dromen nooit voorbij het doctoraal. Een lauwerkrans en een doctorsrok en dan tot aan zijn sterfbed de catechismus over-

horen op de Jacobsschool? Zou hij dat niet willen? Nee, dat beslist niet!

Het semester verstreek en het liep tegen Kerstmis. Het geld smolt langzaam maar zeker in zijn tafella. Wat nu? Gouverneursbaantjes op het platteland waren tegenwoordig dun gezaaid, sinds de spoorwegen de verbindingen met de steden, waar de scholen lagen, zo vergemakkelijkt hadden. Hij bevond zich in een waanzinnige situatie en toen hij geen boeken meer kon bemachtigen begon hij de drempels van zijn vrienden plat te lopen. Hij ontdekte lotgenoten. Ontmoette er twee, die het gehele semester geschaakt hadden en niets anders bezaten dan een psalmboek dat door een moeder in een koffer gestopt was. Ook zij vroegen zich af: verdomme, wat doen we hier eigenlijk? Het examen kwam niet bepaald op je afgestapt en je moest alle mogelijke geheime gangen zien te ontdekken, je moest de pedel omkopen, door gaatjes kruipen, je in schulden steken voor boeken en je op college vertonen. Nee, het was bepaald geen sinecure!

Als tijdverdrijf leerde hij op aanraden van Fritz piston spelen in het sextet van hun club, waarin Fritz zelf op de bazuin blies. Maar er werd op allerlei ongeregelde tijden geoefend en dat was niet erg bevorderlijk voor de huisvrede. Johan speelde ook triktrak, maar daar wilde Fritz niets van weten en daarom zwierf Johan met zijn triktrakbord onder de arm van de ene vriend naar de andere om het bij hen thuis te spelen. Het was eigenlijk allemaal volkomen idioot, vond hij, net zo idioot als Swedenborg lezen.

‘Waarom lees je niet?’ vroeg Fritz herhaaldelijk.

‘Omdat ik geen boeken heb,’ antwoordde Johan.

Dat was inderdaad een reden.

De vrijheid bestond wel, want er was geen klokslag waardoor hij gebonden werd en ook geen bewaking, maar deze vrijheid gaf hem een drukkend gevoel. En als de leraren en schoolboeken er wel geweest waren, zou menig jong student zijn hoofd boven water hebben kunnen houden. Nu was de vrijheid niets anders dan een leegte, die onmogelijk gevuld kon worden door degenen die geen geld hadden waarmee ze hun bestaan aan de universiteit vruchtbaar zouden kunnen maken. Het gedwongen niets-doen was ondraaglijk en als Johan de eer niet aan zich had willen houden zou hij zeker rechtsomkeert gemaakt hebben.

Hij had geen geld om cafés te bezoeken. Wel kwam hij af en toe in bierhuizen, waar hij wrede taferelen te zien kreeg. De jongelui stonden er in de rij, zaten op tafels en kasten bier te drinken terwijl ze hun beurt afwachtten. Eenmaal zag hij een vrouw van boven de vijftig geslachtelijk verkeer hebben met jonge jongens, en een andere maal zag hij hoe een echtgenoot zich omdraaide terwijl zijn vrouw zich aan een ander gaf en studenten met een brandende kaars op de rand van het bed zaten. Al diegenen die hiervan verstoken moesten blijven, zetten hun mannenkracht om in gewelddaden. Zo waren er een paar die op een nacht ergens een balk van vijftien el bemachtigden en daarmee een houten huis probeerden te slopen. Het was complete waanzin. Alle mensen die nu jammeren over het harde lot der prostituées, verkeren in de waan dat deze gevallen vrouwen tegen wil en dank zo'n noodsprong hebben gedaan. Maar Johan kwam tijdens zijn vrijgezellenbestaan met geen enkele publieke vrouw in contact die sentimenteel was of van baan wilde veranderen. Ze hadden dit soort leven vrijwillig gekozen en waren er heel tevreden mee en altijd goedgehumourd. Het waren bijna allemaal dienstmeisjes die uit verveling weggelopen waren; over hun verleider hadden ze het

eigenlijk nooit, behalve dan misschien omdat hij de eerste was, en iemand moet nu eenmaal de eerste zijn. Dat ze medisch onderzocht moesten worden vonden ze niet prettig, maar een dienstplichtige wordt ook medisch onderzocht. En in het geval van deze vrouwen waren dergelijke hygiënische maatregelen wel erg op hun plaats, daar zij in tegenstelling tot de man ziektes kunnen verspreiden. Men beklaagde zich nu geheel in het openbaar over zijn door fantasieën gestoorde slaap, en de verloren krachten werden met behulp van punch en toddy vernieuwd. Zelf leefde hij zeer nuchter. Bij het eten dronk hij alleen maar water en wanneer hij en Fritz op zondag ieder een halve fles bier dronken, bleven ze enigszins aangeschoten aan tafel hangen, terwijl ze voor de zoveelste maal de gemeenschappelijke avonturen uit hun schooltijd ophaalden.

Nu wilde het toeval dat hij zijn opmerkzaamheid door een nogal ongebruikelijk voorval op een gebied richtte dat nog bijna hermetisch gesloten is en nodig eens betreden moet worden. Op een morgen aan het begin van het semester kregen Johan en Fritz een visitekaartje toegestuurd vanuit een hotel, met het verzoek vriend von X., ambassade-secretaris aan de x-se ambassade te Stockholm, aldaar te bezoeken.

‘Is hij hier?’ zei Fritz. ‘Reken dan maar op een heerlijk diner.’

‘Ja, herinner je je niet meer dat hij contact met ons zou zoeken als hij in Uppsala zou komen?’

‘O ja, maar ik dacht dat hij dat wel vergeten zou zijn.’

Ze hadden deze keurige heer op de volgende manier leren kennen. In de zomer na zijn eindexamen had Johan eens met zijn vriendschaar in restaurant Hasselbacken gegeten. Daar waren ze voorgesteld aan ambassade-secretaris von X., die bij hen aan tafel was komen zitten. Het was een man op

leeftijd met troebele ogen, maar met een gemoedelijk, welwillend optreden. Hij dronk broederschap met de jongens en bleek een aantal van hen al eerder ontmoet te hebben op soirees bij de kamerheer. Men raakte enigszins boven zijn theewater en meneer von X. moest weer stadwaarts keren. Hij nam een rijtuig; Johan en Fritz hielden hem gezelschap. Onderweg zette meneer von X. een studentenpet op, die hij door ruil verkregen had, en trok daarmee zeer veel aandacht van de mensen op straat. Even later zegt meneer von X.: 'Nu moeten jullie nog even een glaasje champagne bij mij boven komen drinken.'

Johan neemt de uitnodiging aan maar Fritz knipoogt en zegt nee. 'We zijn al ergens uitgenodigd,' zegt hij, 'en we moeten ons eerst thuis nog even verkleeden.'

Johan staart hem met grote ogen aan, maar Fritz trapt hem op zijn voet.

'Waar wonen jullie dan, zal ik jullie soms even thuis brengen?' zegt meneer von X.

'We wonen aan het Brunkebergsplein op nummer 11,' liegt Fritz.

Johan vond het allemaal nogal vreemd, maar de zaak werd kebergplein en Fritz trekt zijn vriend een portiek in.

'Wat bezielt jou?' vraagt Johan.

'Die vent is een oude smeerlap,' zegt Fritz, 'en ik wilde zo gauw mogelijk van hem af zien te komen.'

Johan vond het allemaal maar vreemd, maar de zaak werd spoedig vergeten. Nu kwam alles plotseling weer boven. Ze gingen naar het hotel en liepen daar een vriend uit de oude garde tegen het lijf, die ook een uitnodiging had gekregen. Met z'n allen vertrokken ze naar de grafheuvels in Oud-Uppsala, waar hun namen nu nog steeds in het boek geschreven staan als herinnering aan het nogal twijfelachtige gezelschap waarin ze verzeild geraakt waren. De vrienden

zijn nu dood, de mooie meneer schijnt uit het land verbannen te zijn, en alleen Johan leeft nog enigszins.

Het gezelschap keerde terug naar de stad, en het diner werd geserveerd in een aparte zaal in hotel Gästis. De champagne werd in het ijs gezet en het allerbeste menu werd uitgezocht. Tijdens de champagne werden er speeches gehouden: die van de jongelui hadden stuk voor stuk een politiek tintje, maar de oude heer glimlachte erom en vertelde indiscrete verhalen, die zich volgens hem achter de kabinetscoulissen afgespeeld zouden hebben. Het gebeurde niet vaak dat men dergelijke staatsgeheimen uit de eerste hand kreeg opgedist. Meneer von X. wil nu de deur naar de grote kelderzaal sluiten, maar daar krijgt hij de kans niet toe. Er komen studenten binnen die met steelse blikken hun schrale porties naar binnen werken. De champagne-roes doet zich gelden en men snijdt het hoofdstuk der eeuwige vriendschap aan en belooft zijn nieuwe vriend op te zoeken wanneer men in het buitenland komt. Dan volgen omhelzingen en kussen op de wang, die in het land van meneer von X. tot de zeden en gewoonten schijnen te horen.

Het wordt tijd om op te breken en men vertrekt naar het zomerrestaurant Flustret om daar koffie te drinken. Meneer von X. wil binnen zitten, maar de jongens willen buiten blijven om met hun deftige gezelschap te pronken. Daar blijft het bij. Maar nu drommen er alle mogelijke adellijke jongelui om hun tafel heen, die meneer von X. wel degelijk blijken te kennen en hem op schertsende toon groeten terwijl ze zijn gezelschap uitlachen.

‘Verdomme nog aan toe, waar lachen ze eigenlijk om?’ zegt Johan.

‘Om ons natuurlijk, omdat we dronken zijn.’

De avond valt en von X. moet terug met de trein. De jongens gaan mee naar het station. Fritz en Johan blijven

op het perron wachten, maar een ander gaat even mee de coupé in. Hij komt direct achterstevoren weer terug en smijt de deur dicht onder het schreeuwen van 'loop naar de maan'.

'Wat een zwijn, hij wilde me op mijn mond kussen!' zegt hij trillend van woede, terwijl hij zijn vrienden door de mensenmassa's heen loodst.

'Hoe kwam dat dan?'

'Zo gaat het in zijn land zeker toe,' zegt Fritz.

'Nee, die vent is een duivel,' zegt de ander.

'Heeft hij de gek met ons gestoken?' vraagt Johan. 'Daarom lachten ze natuurlijk allemaal zo toen we bij Flustret zaten.'

Maar ze kwamen niet veel verder, voelden zich eigenlijk alleen maar genomen. Wat was dit nu precies? Niets anders dan de geschiedenis van 'de oude heer', aan wie geen enkele jongen geheel schijnt te ontsnappen, en toen herinnerde Johan zich dat hij in de kosterwoning in Vidala een eigenaardige geschiedenis gehoord had over een jongen die van een 'oude heer' een gouden horloge kreeg en net zoveel geld als hij zelf wilde. Waarom? Dat wist de zegsman niet.

Het semester kroop voorbij met een slakkegang en een afstompemd gebrek aan resultaten. Johan zag in dat hij zich als proletariër niet verder dan hierheen kon opwerken. Zijn plannen strandden alleen al om financiële redenen. Of misschien omdat hij genoeg had van al dat eenzijdige hersenwerk waar zijn spieren niet aan te pas kwamen? Er waren ook kleine ervaringen, waarop hij voorbereid had moeten zijn, die tot zijn verbittering bijdroegen. Op een dag kwam Fritz hun kamer binnen in het gezelschap van een jonge graaf. Fritz stelde hem aan Johan voor, en de graaf probeerde zich te binnen te brengen of ze niet samen op de Klara-

school gezeten hadden. Johan herinnerde zich dit nog wel. De twee oude vrienden die naast elkaar in de schoolbank hadden gezeten spraken elkaar met 'meneer de graaf' en 'meneer 'aan. Johan zag nog heel goed voor zich hoe hij en de jonge graaf samen in een tabaksschuur bij de Sabbatsberg speelden en hoe Johan toen een keer zo iets voorspeld had in de trant van: 'als je maar weet dat jij en ik elkaar over een paar jaar niet eens meer kennen,' waartegen de graaf hevig geprotesteerd had, enorm in zijn wiek geschoten. Waarom schonk Johan juist hier zoveel aandacht aan, terwijl het niets bijzonders was dat je uit elkaar groeide als je elkaar lange tijd niet gezien had? Dat kwam omdat hij zijn slavenbloed voelde koken bij de aanblik van die edelman. Men heeft wel eens verondersteld dat deze haatgevoelens door rassenverschil teweeggebracht worden. Maar dit kan het geval niet zijn, want dan zou het sterkere ras der proletariërs zich verheven voelen boven het zwakkere ras van de geboorteadel. Nee, het is in feite niets anders dan klassenhaat. De graaf in kwestie was een bleke, magere jongeling met weinig uitgesproken gelaatstrekken en een slungelig voorkomen; hij was erg arm en zag er uitgehongerd uit. Hij had een goed verstand, was ijverig en verre van aanmatigend. Wat later in het leven werd hij nog eens aan Johan voorgesteld en toen bleek hij een heel fatsoenlijke, eenvoudige man te zijn, die een bescheiden ambtenaarsloopbaan achter de rug had en met moeilijkheden had te kampen die veel met die van Johan gemeen hadden. Waarom zou hij hem dan nog haten? En ze glimlachten samen om de dwaasheden uit hun jeugd. Op dat ogenblik konden ze glimlachen, want Johan was bij die gelegenheid wat je 'boven' zou kunnen noemen, anders zou *hij* beslist niet geglimlacht hebben.

'Sta jij eens op, zodat ik kan gaan zitten,' zo heeft men de

ambities van de lagere standen in onze dagen weinig vleiend en weinig informatief gekarakteriseerd. Maar men heeft zich vergist. Vroeger streefde men ernaar zich op te werken tot het niveau van de anderen; nu wil men die anderen naar beneden trekken om zich de moeite van het naar boven klauteren te besparen. — ‘Schuif eens een eindje op, dan kunnen we allebei zitten,’ zou men nu rechtvaardigheidshalve moeten zeggen. Men heeft wel gezegd dat zij die nu boven zijn daar noodzakelijkerwijze beland zijn en er onder alle omstandigheden zouden zitten; dat ieder die wil aan de wedstrijd deel kan nemen; en dat iedereen omhoog kan komen; en dat dezelfde wedloop onder andere omstandigheden opnieuw zou beginnen. Goed, laten we dan opnieuw beginnen, maar kom hier beneden naast mij staan, zeggen de lagere standen, dan zullen we eens zien wat er gaat gebeuren. Jij hebt nu een voorsprong dankzij al je privileges en je geld, maar dan zullen wij met dezelfde maten gemeten worden, volgens de eisen van nieuwere tijden. Jij hebt door knoeien een voorsprong gekregen! Daarom wordt de wedloop ongeldig verklaard, en we beginnen weer bij het begin; als we tenminste niet besluiten de hele wedloop af te schaffen, die niets anders is dan een verouderde sport uit vervlogen tijden!

Fritz bekeek de zaak vanuit een geheel ander standpunt. Hij wilde die mensen daarboven niet in hun jasje bijten, hij wilde zich zelf veredelen en naar hen omhoogklimmen, zich aan hen spiegelen. Hij begon te lispelen en maakte elegante handgebaren, groette als een minister en wierp zijn hoofd in de nek alsof hij rentes had. Maar hij paste er wel voor op zich belachelijk te maken en glimlachte ironisch om zich zelf en zijn aspiraties. Nu was het zo, dat de aristocraten die hij na wilde bootsen eenvoudige en ongekleurde manieren hadden, en dat enkelen onder hen zelfs doodgewone bur-

gers leken, en dat het theatrale optreden van Fritz ook op het toneel allang in onbruik was geraakt. Hij werd daarom ook in het leven niet wat hij verwacht had, ondanks het feit dat hij 's zomers lange perioden op de landgoederen van zijn vrienden doorbracht, en hij belandde tenslotte ergens bij een arrondissementsrechtbank. Als student werd hij in de logeerkamer ontvangen, maar verder kwam hij niet, en de kantonrechter werd niet voorgesteld in de salons waar de student binnen was gegaan zonder voorgesteld te zijn.

Het was wel duidelijk dat ze in twee verschillende werelden leefden en het duurde dan ook niet lang of de gevolgen daarvan traden aan de dag. Een al hevig verkoelde houding veranderde langzaam in vijandschap. De eerste uitbarsting vond op een avond aan de speeltafel plaats.

Fritz had aan het eind van het semester eens tegen Johan gezegd:

‘Je moet niet met al die dooie dienders omgaan!’

‘Wat is er dan op hen aan te merken?’

‘Niets, maar ik vind dat je veel beter met mij mee kan gaan naar mijn vrienden.’

‘Die vallen bij mij niet in de smaak!’

‘Jij anders wel bij hen, maar ze hebben het gevoel dat je het wat hoog in de pet hebt.’

‘Ik?’

‘Ja, en kom nu vanavond maar mee een glaasje punch drinken om te tonen dat ik ongelijk heb.’

Johan ging tegenstribbelend mee.

Hij belandde in een gezelschap van degelijke, kaartspelende juristen. Ze begonnen met contractbridge. Johan bleek hier zeer bedreven in te zijn, zodat de heren zure gezichten trokken. Daarna stelden ze voor een hazardspel te gaan doen. Johan zei dat hij nooit dobbelde.

‘Is dat een principe van je?’ vroegen ze.

'Ja,' antwoordde hij.

'Wanneer heb je dat principe aangenomen?' vroeg Fritz hatelijk.

'Nu!'

'Nu? Hier?'

'Ja, op dit ogenblik, hier!' antwoordde Johan.

Er werden een paar nijdige blikken gewisseld, en het was uit. Ze gingen zwijgend naar huis; gingen zwijgend naar bed; stonden zwijgend op. Ze bleven nog vijf weken zwijgend aan dezelfde tafel hun avondeten eten, en spraken nooit meer met elkaar. De kloof had zich geopend, het was uit met de vriendschap, met de omgang, ze hadden elkaar niets meer te vertellen. Hoe kwam dit precies?

Hun volkomen tegengestelde naturen waren vijf jaar lang door allerlei gewoontes, door het schoollokaal, belangstellingen, gemeenschappelijke herinneringen, nederlagen en triomfen samengesmeed. Het was een compromis tussen water en vuur, waar ieder ogenblik volkomen onverwacht een einde aan zou kunnen komen. De explosie bleef dan ook niet uit; ze lieten hun maskers vallen en bleken geen vijanden te worden maar ontdekten doodeenvoudig dat ze als vijanden geboren waren, dat ze van nature zo verschillend waren dat ieder wel zijns weegs moest gaan. Ze maakten de balans niet op door elkaar heftige beschuldigingen voor de voeten te werpen, het ging allemaal vanzelf. Aan het middagmaal heerste vaak een dreigende stilte wanneer hun handen elkaar kruisten maar hun blikken elkaar vermeden; af en toe bewogen de lippen van Fritz zich alsof ze iets wilden zeggen, maar zijn strottehoofd deed niet mee. Wat moest hij ook zeggen? Er was niets meer te zeggen, er was alleen de stilte nog die zei: tussen ons bestaat niets meer.

Maar dat was toch niet helemaal waar! Want af en toe kwam Fritz 's avonds vrolijk thuis en duidelijk van plan om

te zeggen: 'Kom toch mee, joh, blijf toch niet zo bij de pakken neerzitten.' Maar dan bleef hij midden op de vloer verstijfd door de kilte van Johan staan, en verdween even later met de staart tussen de benen. Het gebeurde ook dat Johan, die leed onder de verwijdering, tegen zijn vriend wilde zeggen: 'Wat zijn we toch dom!' Maar dan kromp hij ineen bij de aanblik van zijn werelds optreden. Hun vriendschap was door het samenwonen tot op het laatste draadje versleten. Ze kenden elkaar van buiten, waren volkomen op de hoogte van elkaars geheimen en zwakheden, wisten al bij voorbaat wat de ander op een bepaald gezegde zou antwoorden. Het was uit. Wat nu?

Er volgde nu een afschuwelijke tijd van afstomping. Losgerukt uit de samenleving van de school, waar hij als onderdeel van een machine in samenwerking met de anderen gefunctioneerd had, hield hij nu op met leven, volkomen aan zijn lot overgelaten. Zonder boeken, kranten en vriendenkring voelde hij zich leeglopen; want de hersenen produceren heel weinig, misschien wel niets en hebben materiaal van buiten nodig om in werking te kunnen treden. Van buiten kwam niets, de kanalen waren verstopt, de wegen afgesneden en zijn ziel leed honger. Af en toe pakte hij de boeken van Fritz op en keek die door. Daartussen vond hij voor het eerst de geschiedenis van Geijer. Tot nu toe was de naam Geijer slechts verbonden geweest aan gedichten als *De Kolenbrandersjongen* en *De Laatste Held* en *De Viking*. Maar nu zou hij kennis maken met de geschiedschrijver. Hij las *Gustav Vasa*. Het verbaasde hem dat hij over Gustav Vasa niet veel wijzer werd. En dat de stijl, waarover hij zoveel gehoord had, niet veel om het lijf had. Veel meer dan een soort herdenkingsrede was het niet, dit korte relaas over een koning die zo lang geregeerd had. Het was trou-

wens zeer beknopt geschreven, net als een echt leerboek. Als het in kleine lettertjes gedrukt was en zonder noten, zou de regeringsperiode van deze nieuwlichter onder de koningen niet meer dan een korte brochure hebben gevuld. Op een dag vroeg hij zijn vrienden wat zij van Geijer vonden.

‘Een hopeloze figuur,’ antwoordden ze.

Zo klonk de algemene opinie in die tijd waarin standbeelden noch jubilarissen de mensen ervan weerhielden hun mening te zeggen.

Toen bekeek hij de grondwet eens. Brrrr! Wat verschrikkelijk om zich door zulke stof heen te moeten werken. Het ouderlijk huis en het christendom hadden Johan een afkeer bijgebracht van alles wat van algemeen belang was, en doordat hij steeds weer opnieuw had moeten horen dat de jeugd zich niet met politiek bezig dient te houden, dat wil zeggen met zaken van algemeen belang, en doordat het christendom met zijn individualisme hem voortdurend in zijn eigen ik en de gebreken daarvan had laten wroeten, was hij een uitgesproken egoïst geworden. ‘Als ieder voor zich zelf wil zorgen, heeft geen mens meer angst voor morgen,’ zo klonk immers het eerste gebod van de christelijke egoïstenmoraal. Daarom las hij ook geen kranten en trok hij er zich niets van aan wie er regeerde en hoe er geregeerd werd, wat er daarbuiten in de wereld gebeurde, hoe er over het lot der volkeren werd beslist of wat de grote geesten uit die tijd dachten. Daarom kwam hij ook nooit op het idee om naar clubvergaderingen te gaan waar zaken van algemeen belang behandeld werden. ‘Daar hebben ze mij niet bij nodig,’ dacht hij. En omdat hij niet de enige was die er zo over dacht, werden deze vergaderingen door een paar flinke kerels geleid, die misschien ten onrechte als egoïsten beschouwd werden, omdat ze hier hun kans schoon zagen hun persoonlijke belangen voorop te stellen. In feite